

АНАЛІЗ СТАНУ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

В роботі досліджено рівень технічного забезпечення галузі рослинництва в Запорізькій області, досліджено віковий стан тракторів і комбайнів, динаміку їх вибуття та надходження і розподіл за термінами випуску та місцем виробництва, склад та динаміку власних джерел відтворення основних фондів у сільськогосподарських підприємствах. Вказано на необхідність створення ефективної програми забезпечення аграрного сектора сучасними сільськогосподарськими машинами та механізмами і формування системи їх технічного обслуговування і ремонту.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, стан техніки, технічне забезпечення, сільськогосподарські підприємства.

YU.O. PRUS

Tavria State Agrotechnological University, Melitopol

THE ANALYSIS OF THE CONDITION OF TECHNICAL MAINTENANCE OF PLANT GROWING IN THE ZAPORIZHYA AREA

Abstract – article purpose - to carry out the analysis of a current state of technical maintenance of plant growing in various forms of agrarian enterprises of the Zaporizhya area and to define the basic directions of increase of its level.

Insufficient receipt in the agricultural enterprises of new techniques constrains write-off of out-of-date techniques and promotes increase in degree of deterioration of available techniques. The techniques most part has fulfilled one standard term of use. Agricultural commodity producers use techniques mainly a domestic production. Acquisition of techniques of foreign manufacture intensively occurred recent years. The analysis shows that tractors are got mainly in the primary market, and combine harvesters - on secondary. The basic sources of financing of acquisition of new techniques are means from amortisation, profit, and means of the state support. It is established that constant inflationary growth of operational expenditure distracts a considerable share of these sources on financing of circulating assets.

For the purpose of timely and qualitative performance of a full complex of agricultural works with application it for technologies saving energy is necessary to develop state and regional programs of maintenance of agrarian sector by modern agricultural machines and mechanisms and to generate maintenance service and repair organizational structures of them. Important direction of improvement of technical and technological maintenance of agrarian manufacture is creation of a network of the regional versatile agrotechnological centres.

Keywords: Agricultural machinery, techniques' condition, loading on techniques, the agricultural enterprises

Постановка проблеми. Технічне забезпечення аграрного виробництва суттєво впливає на соціально-економічний розвиток сільського господарства. Без технічного переоснащення перехід на енергоощадні технології землеробства неможливий, що спричинює зниження експортного потенціалу галузі. Отже, виникає гостра потреба у вивченні основних тенденцій ресурсно-технічного забезпечення ефективної виробничої діяльності в аграрній сфері та розробки відповідних пропозицій щодо покращення ситуації в галузі.

Сільське господарство України нині перебуває в складному стані. Низьким залишається рівень виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, зростає її собівартість, незадовільними є кінцеві показники ефективності господарської діяльності багатьох сільськогосподарських підприємств. Однією з причин цього є скорочення та погіршення стану матеріально-технічних ресурсів. Низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств, яка тривала до останнього часу, призвела до зниження технічної забезпеченості виробництва. Тому нині гостро постають проблеми ефективного використання наявних матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств і створення умов для найбільш повного та інтенсивного використання тієї обмеженої кількості засобів виробництва, які надходять в аграрний сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ресурсно-технічного забезпечення аграрного виробництва постійно знаходяться в центрі уваги вітчизняних науковців: Я.К. Білоуська [1], П.А. Денисенка, Г.Є. Мазнева, Г.М. Підлісецького [1, 2], В.О. Питулька, В.Л. Товстопята [1, 2], В.С. Шебаніна [3] та інших. Особлива увага зосереджена на вивченні стану технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Проте, незважаючи на високий науковий рівень робіт, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються недостатньо дослідженими.

В кінці 1980-х та на початку 1990-х років у сільськогосподарському виробництві було сформовано машинно-тракторний парк та ремонтно-обслуговуючу базу, які забезпечували виробництво сільськогосподарської продукції за інтенсивними технологіями, що сприяло зростанню урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тваринництва, нарощуванню валового виробництва продукції.

За своїм технічним рівнем вітчизняна техніка дещо поступалась зарубіжним аналогам за надійністю та ергономічністю, проте була доступна за ціною. На жаль, у період реформування аграрного сектора проблеми технічного забезпечення не було приділено належної уваги. Старі методи комплектування

машинно-тракторного парку перестали діяти, а нові ще не сформувались або не набрали необхідних темпів.

Різке зростання диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію в середині 1990-х років призвело до втрати його матеріально-технічної бази – основи науково-технічного прогресу галузі, а відтак знизився технологічний рівень виробництва сільськогосподарської продукції, що вплинуло на зменшення обсягів її виробництва та конкурентоспроможність.

Щорічне зростання цін на матеріально-технічні ресурси промислового походження протягом 2000–2011 рр. випереджало зростання цін на сільськогосподарську продукцію – 13,4 % проти 10,8 %, через що порушувалася еквівалентність обміну (особливо в 2000–2006 рр. – 9,0 % та 4,4 % відповідно). Як наслідок, частка матеріально-технічних і енергетичних ресурсів у собівартості продукції рослинництва за 1990–2011 рр. зросла з 41 % до 62 %.

В економічно розвинених країнах частка витрат на матеріально-технічні ресурси і послуги промислового походження сягає 70–80 % собівартості сільськогосподарської продукції. Це зумовлено високим рівнем виробничо-технічного та агрохімічного сервісу, без чого науково обгрунтоване ведення аграрного виробництва неможливе. В Україні фактори інтенсифікації сільськогосподарського виробництва діють в обмежених масштабах, оскільки у більшості сільськогосподарських підприємства є низьким платоспроможний попит на матеріально-технічні ресурси та послуги з виробничо-технічного та агрохімічного обслуговування.

Формулювання цілей статті. Мета статті – провести аналіз сучасного стану технічного забезпечення галузі рослинництва в різних формах господарювання Запорізької області та визначити основні напрями підвищення його рівня.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ефективне господарювання в аграрному секторі потребує належного технологічного та матеріально-технічного забезпечення, використання новітніх досягнень науки і техніки, здатних забезпечити виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Для цього кількісний та якісний склад машино-тракторного парку повинен забезпечити виконання всього обсягу механізованих робіт в оптимальні терміни з високою якістю і раціональними затратами.

Станом на 01.01.2012 р. в аграрному секторі Запорізької області обліковується 15,4 тис. тракторів, з яких 6,9 тис. знаходяться у власності населення і 8,5 тис. одиниць – в сільськогосподарських підприємствах (разом з фермерськими господарствами), що складає 45 та 55 % відповідно, тоді як в 2000 р. вказані частки становили 15 та 85 %. Стан технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств в за останні роки значно погіршився. Аналізуючи динаміку машино-тракторного парку області, слід відзначити, що протягом тривалого часу спостерігається стала тенденція до зменшення кількості техніки в сільськогосподарських підприємствах – за 1990–2011 рр. машинно-тракторний парк в них скоротився майже наполовину (табл. 1).

Таблиця 1

Наявність основних видів сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей в Запорізькій області

Показники	Роки								Відхилення 2010–2011 рр. від 2000–2001 рр.	
	1990	1995	2000- 2001	2002- 2003	2004- 2005	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	+/-	%
Трактори всього, шт.	23064	19624	15984	15368	14613	14220	14315	15048	-936	-5,9
у т.ч. в: - с.-г. підприємствах	23064	18925	11860	9911	8519	7526	6860	6381	-5480	-46,2
- фермерських господарствах	-	501	1351	1573	1651	1787	1900	2128	777	57,5
- сільських домогосподарствах	-	198	2773	3884	4444	4908	5556	6540	3767	135,9
Зернозбиральні комбайни всього, шт.	4838	3791	2572	2634	2607	2553	2638	2708	136	5,3
у т.ч. в: - с.-г. підприємствах	4838	3604	2184	1937	1720	1553	1499	1449	-735	-33,7
- фермерських господарствах	-	176	238	345	405	452	497	553	316	132,8
- сільських домогосподарствах	-	11	151	353	483	549	642	706	556	369,1
Сівалки всього, шт.	13278	10315	7181	6541	5924	5646	5454	5443	-1738	-24,2
у т.ч. в: - с.-г. підприємствах	13278	9947	6537	5719	4983	4591	4314	4117	-2420	-37,0
- фермерських господарствах	-	368	644	822	941	1056	1140	1326	682	105,9
Жатки валкові всього, шт.	4726	3485	1960	1619	1465	1293	1167	1157	-803	-41,0
у т.ч. в: - с.-г. підприємствах	4726	3458	1893	1491	1277	1071	940	885	-1009	-53,3
- фермерських господарствах	-	27	67	128	189	223	227	272	206	309,0
Енергетичні потужності, всього, тис. к.с.	7213	6120	3538	3019	2655	2522	2442	2939	-599	-16,9
у т.ч. в: - с.-г. підприємствах	7213	6120	3358	2767	2348	2159	2034	2464	-895	-26,6
- фермерських господарствах	-	...	180	252	307	363	407	475	296	164,9

Джерело: розраховано за даними [6, 7]

Аналіз динаміки наявності основних сільськогосподарських машин свідчить, що парк тракторів у 2011 р. складав 67 % рівня 1990 р., зернозбиральних комбайнів – 57 %, кукурудзозбиральних комбайнів – 16 %, сівалок – 41 %, жаток – 25 %. Аналогічна тенденція спостерігається і за іншими видами сільськогосподарської техніки.

Зростання цін на сільськогосподарську техніку та ремонтно-експлуатаційні матеріали призвело до зменшення закупівлі нової техніки, а окремих сільськогосподарських машин – припинились зовсім. Скорочення машинно-тракторного парку аграрного сектору призвело до значного зниження енергетичних потужностей сільськогосподарського виробництва. Темпи щорічного вибуття технічних засобів постійно перевищували темпи її надходження – зокрема коефіцієнт вибуття по тракторам становив 4–13 %, а коефіцієнт оновлення – 2–9 %. Для нормального ж відтворення технічних засобів з урахуванням впровадження інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі їх необхідно оновлювати на 18–20% [5, с. 54].

Значне вибуття техніки у сільськогосподарських підприємствах відбувається не тільки за рахунок її списання внаслідок фізичного зносу (20–40 % від всього вибуття), а і за рахунок її вилучення орендодавцями майнових паїв та продажу фермерським господарствам і сільським домогосподарствам, що є вагомим фактором збільшення техніки в цих формах господарвання.

Щоправда, сільськогосподарські підприємства реалізують та повертають власникам майнових паїв, переважно, малопотужну техніку та техніку, яка тривалий час була в експлуатації. За даними вибіркового дослідження по Мелітопольському та Якимівському районах Запорізької області, в 2012 р. в сільських домогосподарствах налічується 50 % тракторів та 36 % зернозбиральних комбайнів до 1990 р. випуску. У юридичних осіб ці показники становлять лише 34 та 23 %, а в середньому – 44 та 29 % відповідно (рис. 1).

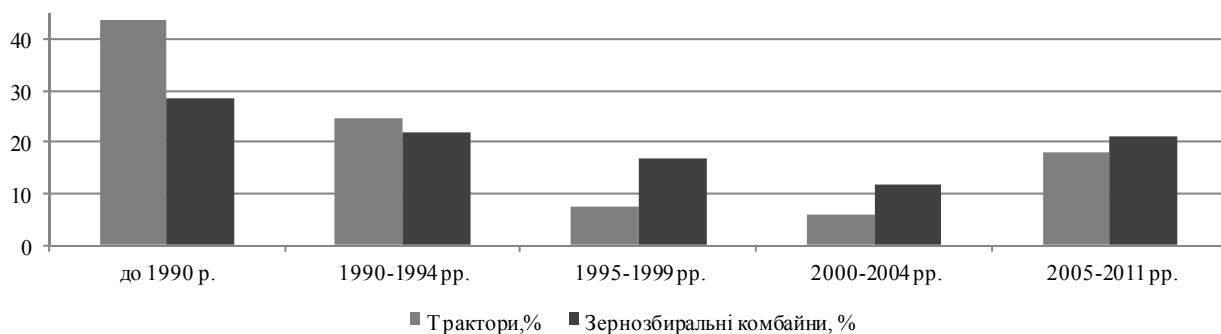

Рис. 1. Розподіл сільськогосподарської техніки по термінах випуску (Мелітопольський та Якимівський райони, 2012 р.)
Джерело: власні дослідження

Основна частина наявної в господарських структурах техніки відпрацювала по одному й більше нормативних строків експлуатації. Так, середній термін експлуатації тракторів становить 18 років, а зернозбиральних комбайнів – 16 років. Питома вага тракторів, які експлуатуються більше 10 років, становить 76 % (в середньому – 22 роки), а зернозбиральних комбайнів – 67 % (в середньому – 21 рік). Отже, необхідні технологічні операції виконуються, переважно, зношеними технічними засобами.

Зношеність машин та недостатність необхідних коштів у сільськогосподарських виробників на закупівлю запасних частин унеможливають виконання потрібних обсягів ремонту наявної техніки, а тому її готовність до сезонів польових робіт часто незадовільна. Так, рівень технічної готовності машин знизився з 90–92 % у 1990 р. до 70–75 % у 2007–2011 рр. Низький технічний стан машин негативно впливає на їх надійність. Через технічні неполадки не використовується майже третина наявних тракторів і комбайнів. Крім того, застаріла техніка потребує значних коштів для підтримання її в робочому стані, а якість виконаних нею робіт є дуже низькою. Так, вартість ремонтів щорічно зростає на 18 % і сільськогосподарські підприємства Запорізької області в 2010–2011 рр. на запасні частини для техніки витрачали близько 200 млн грн. Тому з метою здешевлення ремонтів зношену техніку розбирають на запасні частини і використовують для інших машин. До того ж, за останні роки значно знизилась якість покупних запасних частин, які виготовляються за недосконалими технологіями.

Ступінь зносу сільськогосподарської техніки прямопропорційно впливає на ефективність її використання через певну кількість необхідних запасних частин та паливо-мастильних матеріалів під час експлуатації, що приводить до збільшення витрат на виробництво продукції та зниження рівня ефективності виробництва.

Близько 75 % марок тракторів та 50 % марок комбайнів, що експлуатуються, створені за радянських часів. Тому морально застаріла та фізично зношена матеріально-технічна база не забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції за прогресивними технологіями, воно залишається трудо- та матеріаломістким.

Щорічно активна частина застарілих основних виробничих засобів списується. Наприклад, протягом 2005–2011 рр. було списано по зносу 1270 тракторів (14 % від наявних на 2005 р.), 387 зернозбиральних комбайнів (18 % від наявних на 2005 р.), а також значна кількість інших машин.

Недостатнє надходження нової техніки в господарства стримує списання застарілої і сприяє збільшенню ступеня зносу тієї, що є в наявності. Так, протягом 2005–2011 рр. питома вага списаних тракторів зменшилася з 2,1 до 1,9 %, а комбайнів – з 3,4 до 2,0 %. У більшості підприємств ступінь зносу сільськогосподарської техніки наближається до критичного стану і значна її частина, що використовується, має бути замінена.

Слід зазначити, що тільки в 2010–2011 рр. відбулося перевищення обсягів надходження техніки над її вибуттям. При цьому в середньому за 2010–2011 рр. сільськогосподарські підприємства купляли по 457 тракторів, що на 21 % більше, ніж у 2005–2009 рр., а зернозбиральних комбайнів – по 145 шт., що на 28 % більше, ніж у 2005–2009 рр. Всього на заміну списаної техніки сільськогосподарськими підприємствами Запорізької області протягом 2005–2011 рр. було придбано 3798 тракторів та 1122 зернозбиральних комбайнів, що складає 45 та 56 % від наявних в 2012 р.

Як свідчить аналіз, сільськогосподарські товаровиробники використовують техніку переважно вітчизняного виробництва – питома вага зернозбиральних комбайнів іноземного виробництва становить 38 %, а тракторів – тільки 4 %. Але серед тракторів 2005–2011 рр. випуску машин іноземного виробництва вже було 13 % (рис. 2). Тобто придбання тракторів іноземного виробництва відбувалася саме в останні роки.

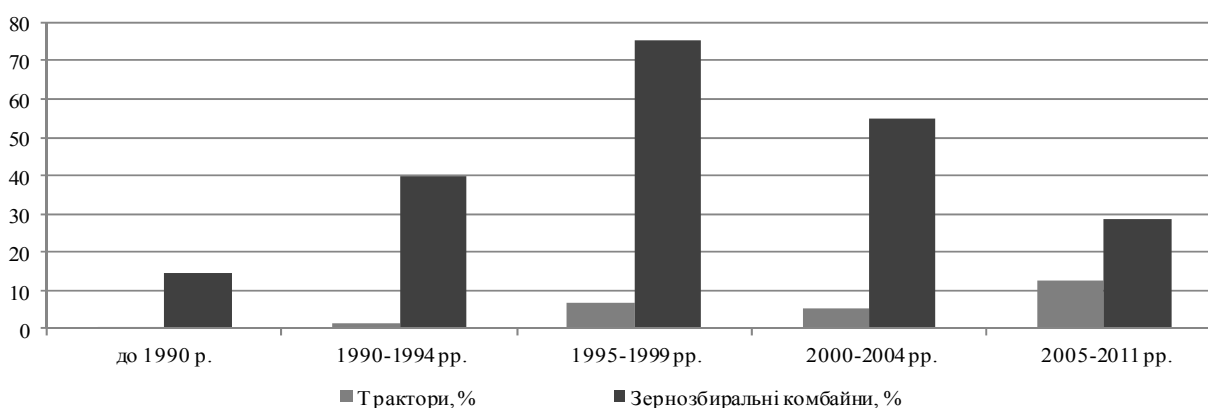

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарської техніки іноземного виробництва (крім країн СНД) по термінах випуску (Мелітопольський та Якимівський райони, 2012 р.)

Джерело: власні дослідження

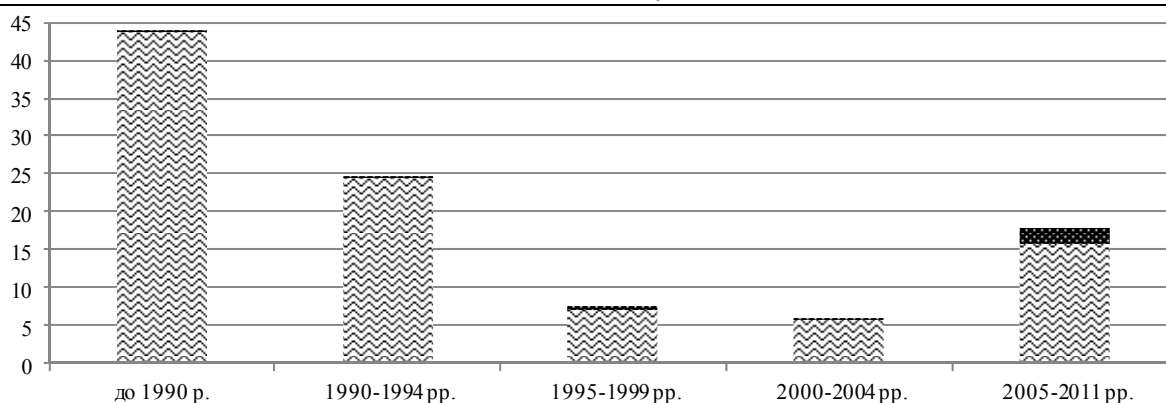
Протягом вже тривалого часу на ринку України активно діють зарубіжні фірми, проявилась тенденція до закупівлі за рубежом техніки на вторинному ринку. В Запорізькій області в 2010–2011 рр. трактори іноземного виробництва становили 18 % всіх закупівель, а зернозбиральні комбайни – 47 %.

Імпортна техніка користується попитом у сільгоспвиробників, адже один імпортний трактор (чи комбайн) виконує роботу, з якою може впоратися декілька одиниць аналогічної вітчизняної техніки. Зокрема, у 70 % тракторів іноземного виробництва, придбаних в Запорізькій області протягом 2010–2011 рр., потужність двигунів становить більше 100 кВт. Такі агрегати і механізми сприяють підвищенню продуктивності праці, не кажучи вже про якість виконання робіт і збереження енергоресурсів.

Проте зарубіжна техніка для вітчизняного сільгоспвиробника занадто дорога – її ціни з урахуванням платежів (податок на додану вартість, акциз, мито) у 3–7 разів перевищують ціни на аналогічні українські, російські та білоруські зразки. Зарубіжна сільськогосподарська техніка потребує високоякісних (і дорогих) паливно-мастильних матеріалів, а рівень її технічного обслуговування має бути значно вищий, ніж надається вітчизняними сервісними структурами. До того ж на 3–4-й рік експлуатації, а інколи і раніше, вона потребує ремонту з використанням фірмових запасних частин, ціни на які тим вищі, чим більший термін від початку серійного виробництва машини. Тому використання зарубіжної сільськогосподарської техніки суттєво (в 1,5–2 рази) підвищує прямі експлуатаційні витрати.

Крім того, зарубіжна техніка мало пристосована до агрегування з вітчизняними машинами. Необхідно враховувати, що малі та середні господарства при обмежених масштабах виробництва не можуть забезпечити її ефективної експлуатації, отже, й окупності. Така техніка фінансово доступна та більш доцільна в експлуатації великим господарствам. Україна має досить потужні заводи з виробництва сільськогосподарської техніки, а також наукові та конструкторські структури і перехід на імпортну техніку може призвести до повної деградації вітчизняного виробництва.

З огляду на викладене можна стверджувати, що масове придбання сільськогосподарської техніки зарубіжних фірм є невиправданим. Україні вигідніше витратити кошти на розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, ніж інвестувати зарубіжне. За ціновим критерієм техніка, виготовлена в Україні, є конкурентоспроможною, хоч і дещо поступається зарубіжній за надійністю. На сьогодні імпортні трактори складають незначну частку від їх загального парку (рис. 3).

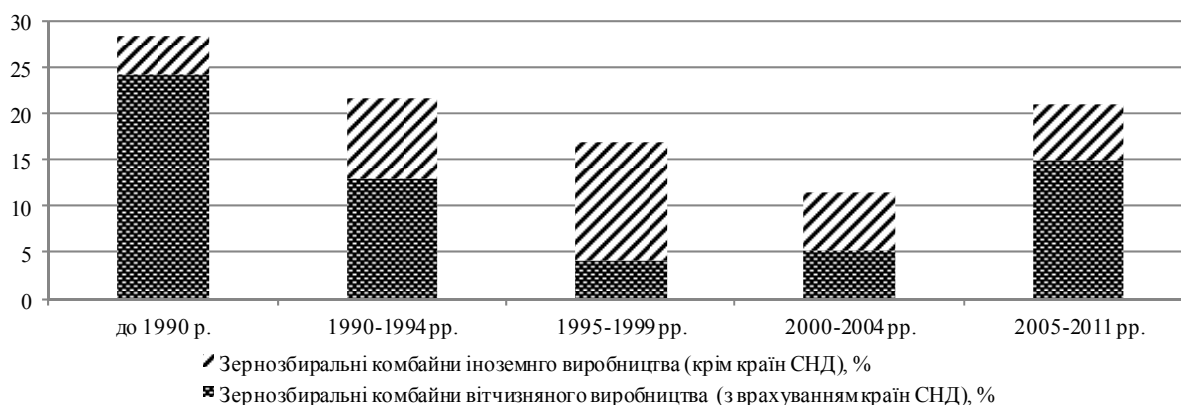

■ Трактори іноземного виробництва (крім країн СНД), % ▨ Трактори вітчизняного виробництва (з врахуванням країн СНД), %
Рис. 3. Розподіл тракторів по термінам випуску та місцю виробництва (Мелітопольський та Якимівський райони, 2012 р.)
 Джерело: власні дослідження

Невелика частка тракторів іноземного виробництва обумовлюється не тільки порівняно вищими цінами на їх придбання, і а необхідністю придбання відповідного шлейфу робочих машин, що значно збільшує вартість експлуатаційних витрат на здійснення технологічних операцій. Тому підприємствами за наявності фінансових можливостей придбаються саме комплекси машин, причому, переважно, на первинному ринку, про що свідчить порівняння середніх термінів експлуатації вітчизняних та іноземних тракторів – 19 та 8 років відповідно.

Із зернозбиральними комбайнами вітчизняного та іноземного виробництва ситуація інша – середній термін експлуатації становить 17 та 14 років відповідно. Це означає, що використовується техніка, придбана досить давно та (або) придбається техніка, яка вже експлуатувалась. Аналіз сучасного стану виробництва вітчизняної зернозбиральної техніки показує, що воно знаходиться в критичному стані.

Відповідно, в критичному стані знаходиться і забезпеченість агровиробництва комбайнами. Сільськогосподарські товаровиробники, не маючи можливостей купити нові зарубіжні комбайни, придбавають їх, переважно, на вторинному ринку – ціни наближені до нової вітчизняної техніки, але надійність вища, причому немає потреби в різноманітних робочих машинах. Тому зернозбиральних комбайнів іноземного виробництва з терміном експлуатації до 10 років – всього 12 % (рис. 4).

▨ Зернозбиральні комбайни іноземного виробництва (крім країн СНД), %
 ■ Зернозбиральні комбайни вітчизняного виробництва (з врахуванням країн СНД), %
Рис. 4. Розподіл зернозбиральних комбайнів по термінам випуску та місцю виробництва (Мелітопольський та Якимівський райони, 2012 р.)

Джерело: власні дослідження

При цьому частка вітчизняних зернозбиральних комбайнів із терміном експлуатації до 10 років також незначна – 20 %. Враховуючи, що половина зернозбиральних комбайнів має термін експлуатації більше 20 років, вітчизняні виробники комбайнової техніки мають можливість, за умови оптимального поєднання параметрів «ціна-якість», завоювати внутрішній ринок матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

Зменшення в сільськогосподарських підприємствах кількісного складу техніки призвело до збільшення навантаження на техніку (табл. 2). Так, в сільськогосподарських підприємствах в 2011 р. порівняно з 2000 р. на 36 % зросло навантаження на трактори, на 30 % – навантаження на зернозбиральні комбайни та на 50–70 % – на інші машини. Сезонне навантаження на техніку в сільському господарстві перевищує нормативне та відповідні показники економічно розвинених країн.

Забезпеченість технікою господарств Запорізької області

Показники	Роки								Відхилення 2010–2011 рр. від 2000–2001 рр.	
	1990	1995	2000- 2001	2002- 2003	2004- 2005	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	+/-	%
Навантаження ріллі у використанні, всього на 1 трактор, га:	83,2	95,0	118,6	120,8	128,5	131,9	130,4	124,3	5,7	4,8
- в с.-г. підприємствах	79,6	83,4	115,4	124,9	135,2	141,3	142,7	151,1	35,8	31,0
- в фермерських господарствах	-	100,9	140,3	148,2	151,1	149,4	145,8	136,3	-4,0	-2,9
- в сільських домогосподарствах	-	1266,4	124,2	99,7	107,0	111,1	110,3	94,4	-29,8	-24,0
Навантаження зібраної площі зернових (без кукурудзи) на 1 зернозбиральний комбайн, га	157,4	172,8	295,3	242,0	266,6	283,9	312,1	293,8	-1,5	-0,5
- в с.-г. підприємствах	155,1	164,7	265,8	217,8	260,7	283,4	329,8	311,4	45,6	17,2
- в фермерських господарствах	-	104,7	290,5	230,9	237,1	262,7	291,1	270,5	-20,0	-6,9
- в сільських домогосподарствах	-	3900,1	765,0	390,2	314,6	303,4	288,1	276,2	-488,8	-63,9
Забезпеченість 100 тракторів сівалками, шт., всього	57,6	53,1	54,4	57,0	58,3	60,7	62,3	64,0	9,6	17,7
в т.ч. в: - с.-г. підприємствах	57,6	52,6	55,2	57,8	58,5	61,1	62,9	64,5	9,3	17,0
- фермерських господарствах	-	73,4	47,6	52,2	57,0	59,1	60,0	62,3	14,7	30,9
Забезпеченість 100 зернозбиральних комбайнів валковими жатками, шт., всього	97,7	92,2	80,9	70,9	69,0	64,6	58,5	57,8	-23,1	-28,6
в т.ч. в: - с.-г. підприємствах	97,7	95,9	86,6	77,0	74,3	69,0	62,7	61,1	-25,6	-29,5
- фермерських господарствах	-	15,2	27,4	37,1	46,5	49,3	45,7	49,3	21,9	79,7
Енергетичні потужності, к.с./100 га посівів	432,0	408,0	273,8	258,0	235,0	215,5	205,0	253,5	-20,3	-7,4
- в с.-г. підприємствах	432,0	408,0	290,7	277,4	252,7	233,8	222,2	285,0	-5,8	-2,0
- в фермерських господарствах	-	...	130,5	146,3	153,0	146,9	148,0	161,3	30,8	23,6

Джерело: розраховано за даними [6, 7]

Слід мати на увазі, що через технічну несправність з наявних машин в аграрних підприємствах частина їх не використовується, в результаті чого реальне навантаження на техніку зростає на 20–25 %. Збільшення навантаження на технічні засоби приводить до розтягнення строків робіт, порушення технології виробництва (окремі технологічні операції виконуються неякісно, невчасно або зовсім не проводяться), що обумовлює втрати урожаю і поглиблює економічну кризу в аграрному секторі. Лише через подовження тривалості збирання урожаю ранніх зернових до 20 днів замість допустимих агростроків 10–12 днів щорічні втрати урожаю в Запорізькій області становлять близько 230 тис. т, що по вартості еквівалентно 300 нових вітчизняних зернозбиральних комбайнів.

Значна зношеність основних засобів та повільні темпи їхнього відновлення також призводять до порушення технологічних процесів і суттєво впливають на результати виробництва та своєчасне виконання польових робіт. До того ж, не вистачає багатофункціональних агрегатів у рослинництві, а це забезпечило б виконання низки операцій в оптимальні строки, зменшило б ущільнення ґрунту, забезпечило збереження його родючості і нагромадження та раціональне використання запасів ґрунтової вологи, що є передумовою одержання сталих врожаїв сільськогосподарських культур.

У сільськогосподарських підприємств можливості вдосконаливати технічне забезпечення базуються, перш за все, на їх власних ресурсах. Вони є джерелом придбання та модернізації техніки і лежать в основі визначення кредитоспроможності підприємств та надання і встановлення умов кредитів для вказаної мети. Основними джерелами фінансування придбання нової техніки є кошти від амортизації та прибутку, а в останні роки – і кошти державної підтримки за рахунок податку на додану вартість та бюджетних дотацій (табл. 3).

Аналіз показує, що можливості власних джерел оновлення й поповнення машинно-тракторного парку поступово зростають, особливо з 2007 р. Порівняння 2006–2011 рр. та 2000–2005 рр. показує, що вартість джерел відтворення основних фондів зростає в 4,9 рази.

В той же час індекс зростання поточних витрат становив 3,2. Слід звернути увагу, що з 2003–2004 рр. половина і більше коштів (а в 2005–2007 рр. – всі кошти), які можна було б інвестувати в техніку й обладнання, використовувалися на фінансування оборотних засобів, у тому числі на купівлю насіння, паливо-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, сплату процентів за кредит тощо. Внаслідок цього сільськогосподарські підприємства вимушено переходили на примітивні низькоефективні технології, що безумовно впливало до зниження урожайності і збільшення втрат сільськогосподарської продукції.

Склад та динаміка власних джерел відтворення основних фондів у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

Показники	Роки						Відхилення 2010–2011 рр. від 2000–2001 рр., +/-
	2000- 2001	2002- 2003	2004- 2005	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	
Прибуток від реалізації продукції рослинництва, грн./га	83,52	110,93	114,97	207,13	304,45	803,80	720,27
Амортизація основних фондів рослинництва, грн./га	16,35	18,54	30,95	40,23	89,49	129,08	112,73
Державна підтримка виробництва продукції рослинництва, грн./га	...	...	...	16,62	92,69	172,28	172,28
Джерела відтворення основних фондів разом, грн./га	99,87	129,47	145,91	263,98	486,64	1105,16	1005,29
Сукупний індекс витрат на виробництво с.-г. продукції	1,22	1,07	1,20	1,24	1,25	1,17	-0,05
Зменшення джерел відтворення основних фондів за рахунок зростання поточних витрат наступного року, %	31,1	55,9	100	100	34,1	36,0	4,88

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [8]

Найкращі умови для відтворення основних фондів склалися в 2008–2011 рр. – в цей період середня вартість джерел була в 1,8 разу більшою, ніж в 2000–2007 рр. Саме в цей період сільськогосподарськими товаровиробниками придбано значну кількість нової техніки, яка ними експлуатується нині.

Слід мати на увазі, що порядок нарахування амортизації, що діяв протягом 1996–2011 рр. не сприяв формуванню повноцінного джерела простого відтворення основних фондів. Амортизаційна політика держави була переглянута тільки в 2012 р. з введенням в дію Податкового кодексу.

У процесі реформування аграрного сектора економіки України протягом останніх років спостерігається тенденція до розшарування новостворених сільськогосподарських підприємств за економічними можливостями. Частка збиткових сільськогосподарських підприємств протягом досліджуваного періоду зменшилася, але на сьогодні 13 % залишаються такими. Дані господарства не можуть купувати сучасну сільськогосподарську техніку. Також на можливості оновлення техніки впливають і розміри підприємств. Розрахунки показують, що, навіть з сучасних досить сприятливих умов формування джерел відтворення, сільськогосподарське підприємство з площі сільськогосподарських угідь 1000–1200 га (більше, ніж в середньому по області, в 2 рази) може витратити на основні засоби близько 700–800 тис. грн, що еквівалентно 5 тракторам МТЗ-82 або майже одному комбайну КЗС-9. Підприємства з таким і більшим розміром в 2011 р. склали тільки 12,7 % їх загальної кількості, але зайняли 76,2 % їх площі сільськогосподарських угідь, тобто такі можливості інвестування охоплюють переважну частку товарного сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з цим технічне забезпечення аграрного сектора залишається недостатнім, що може в подальшому серйозно вплинути на технологію механізованого виробництва польових культур та продовольчу безпеку держави. Сприяння розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування дасть змогу зміцнити матеріально-технічне забезпечення галузі та отримати приріст прибутковості діяльності сільськогосподарських товаровиробників. З цією метою необхідно розробити ефективні програми забезпечення аграрного сектора сучасними сільськогосподарськими машинами, механізмами, сформувати здійснення технічного обслуговування і ремонту, подбати про раціональне використання наявного технічного потенціалу, зменшити енергоємність виробленої продукції сільського господарства.

На регіональному рівні такою програмою є підготовлений фахівцями Таврійського державного агротехнологічного університету Проект «Технічна політика в рослинницькій галузі Запорізької області», мета якого полягає у підвищенні економічної та екологічної ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок використання нових технологічних рішень, ефективного комплектування і використання машинно-тракторного парку, створення безпечних умов праці при виконанні технологічних процесів [9].

Досягнення вказаної мети забезпечується виконанням комплексу стратегічних і тактичних дій органів обласного господарського управління та суб'єктів господарювання, спрямованих на забезпечення механізованого виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції і збереження довкілля. До цього комплексу, зокрема, відносяться формування і підтримка єдиного науково-технічного та інформаційного простору з техніко-технологічного забезпечення потреб аграрного сектора економіки; моніторинг стану технічного забезпечення аграрного сектора області і використання наявного технічного потенціалу; формування замовлень та координація виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на удосконалення сільськогосподарської техніки та методів її ефективного використання; формування і реалізація перспективних зональних технологічних комплексів і

систем машин для механізованого виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції із заданими споживчими якістьми; маркетингові дослідження ринків матеріально-технічних і енергетичних ресурсів; сприяння впровадженню високоефективних організаційних форм використання сільськогосподарської техніки і обладнання; розробка і реалізація програм навчання, підвищення кваліфікації та атестації учасників сільськогосподарського виробництва.

Розроблені Інститутом аграрної економіки стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року включають і напрями техніко-технологічного забезпечення виробництва [5, с.54–56]. Метою стратегії розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства є забезпечення кількісного та якісного зростання фондооснащеності галузі, формування її активної частини в обсягах, спроможних забезпечити своєчасне і якісне виконання повного комплексу сільськогосподарських робіт за сучасними енергоощадними і безпечними технологіями. Визначено, що є необхідним збільшення вартості основних виробничих засобів не менше ніж на 7% щорічно, забезпечення двократного перевищення обсягів закупівлі сільськогосподарської техніки над обсягами її вибуття, збільшення частки вітчизняної техніки в загальній ємності ринку технічних засобів до 2020 р. до рівня 60–70 %.

Техніко-технологічна модернізація агропромислового виробництва має відбуватися шляхом залучення інвестицій з інших галузей національної економіки та прямих іноземних інвестицій, удосконалення форм, напрямів, розмірів і важелів державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства, зокрема за рахунок реформування амортизаційної системи в інвестиційному напрямі шляхом стимулювання використання амортизаційного фонду за призначенням та удосконалення методики нарахування амортизації.

Для переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази, створення відповідних систем мотивації господарюючих суб'єктів до впровадження наукоємних технологій потрібно: провести структурну перебудову вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на основі створення національних і міжнародних промислово-фінансових об'єднань; створити спільні підприємства з виготовлення технічних засобів для села з поступовою локалізацією частки вітчизняних вузлів та агрегатів від 20 до 80 відсотків і більше; спрямувати державну цінову політику на формування такого рівня ринкових цін на сільськогосподарську сировину і продукти харчування, який забезпечить беззбитковість їх виробництва та нагородження власних коштів на відтворення матеріально-технічної бази; сприяти розширенню ринку технічних послуг та спільного використання сільськогосподарської техніки, в тому числі на умовах кооперації та оренди.

На рівні держави набули чинності зміни до Закону України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу», відповідно до яких отримано дієвий механізм для налагодження внутрішнього виробництва сучасної сільгосптехніки [10]. Зокрема, вдосконалено механізм визначення ступеня локалізації сільгосптехніки, на виробництво та забезпечення якою сільськогосподарських товаровиробників будуть спрямовуватися державні кошти. Також цей закон є важливим кроком для створення сприятливих умов щодо залучення інвестицій, у тому числі іноземних, у галузь сільгоспмашинобудування для переоснащення виробництва та забезпечення аграріїв сучасною технікою вітчизняного виробництва з державною підтримкою. Законом також передбачені відповідні заходи щодо забезпечення фінансування. Так, обсяги бюджетних асигнувань на підтримку вітчизняного сільгоспмашинобудування мають становити до 1% від загальних видатків державного бюджету.

Важливим напрямком поліпшення техніко-технологічного забезпечення АПК є створення мережі обласних багатопрофільних агротехнологічних центрів, метою яких є структуризація технічних і технологічних послуг, зокрема, для дрібних та середніх сільськогосподарських підприємств. Такі центри пропонується створювати шляхом об'єднання існуючих агросервісних підприємств в громадській організації. Об'єднанню таких організацій доцільно було б делегувати функції формування інфраструктури ринку, інформаційно-статистичні, інспекційні, організаційні функції та функції з координації розвитку регіонального машинобудування [11].

Агротехнологічні центри будуть визначати інженерно-технічну політику у сільськогосподарському виробництві кожної області, що сприятиме підвищенню продуктивності праці та якості послуг, в тому числі і по ремонту сучасної сільськогосподарської техніки, поліпшенню якості продукції, впровадженню сучасних агротехнологій.

Висновки. Стан технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств Запорізької області за останні роки значно погіршився. Протягом тривалого часу спостерігається стала тенденція до зменшення кількості техніки в сільськогосподарських підприємствах. Натомість, зростала кількість техніки у фермерів та сільських домогосподарств.

Зменшення в сільськогосподарських підприємствах кількісного складу техніки призвело до збільшення навантаження на техніку. В сільськогосподарських підприємствах в 2011 р. порівняно з 2000 р. навантаження на трактори та на зернозбиральні комбайни зросло 36 та 30 % відповідно. Сезонне навантаження на техніку перевищує нормативне та відповідні показники економічно розвинених країн. Збільшення навантаження на технічні засоби приводить до порушення технологічних процесів та своєчасності виконання польових робіт.

Недостатнє надходження нової техніки в господарства стримує списання застарілої і сприяє збільшенню ступеня зносу наявної техніки. Протягом 2005–2011 рр. питома вага списаних текторів

зменшилася з 2,1 до 1,9 %, а комбайнів – з 3,4 до 2,0 %. В більшості підприємств ступінь зносу сільськогосподарської техніки наближається до критичного стану – основна частина техніки відпрацювала по одному й більше нормативних строків експлуатації. Середній термін експлуатації тракторів становить 18 років, а зернозбиральних комбайнів – 16 років. Отже, необхідні технологічні операції виконуються, переважно, зношеними технічними засобами. Це призводить до збільшення витрат на виробництво продукції та зниження рівня ефективності виробництва.

Сільськогосподарські товаровиробники використовують техніку переважно вітчизняного виробництва – питома вага зернозбиральних комбайнів іноземного виробництва становить 38 %, а тракторів – тільки 4 %. Але серед тракторів 2005–2011 рр. випуску машин іноземного виробництва вже було 13 %.

Придбання техніки іноземного виробництва інтенсивно відбувалося саме в останні роки – в Запорізькій області в 2010–2011 рр. трактори іноземного виробництва становили 18 % всіх закупівель, а зернозбиральні комбайни – 47 %. Аналіз свідчить, що трактори придбаються, переважно, на первинному ринку, а зернозбиральні комбайни – на вторинному.

Головними причинами кризового стану оновлення матеріально-технічної бази аграрного сектора є суттєве зниження платоспроможного попиту на сільськогосподарську техніку в результаті диспаритету цін, складності отримання середньо- та довгострокових кредитів, відсутності довгострокової стратегії та інноваційної політики держави в розвитку АПК.

Основними джерелами фінансування придбання нової техніки є кошти від амортизації та прибуток, а в останні роки – і кошти державної підтримки за рахунок податку на додану вартість та бюджетних дотацій. Встановлено, що власні джерела оновлення й поповнення машинно-тракторного парку поступово зростають. Але постійне інфляційне зростання поточних витрат відволікає значну частку цих джерел на фінансування оборотних засобів. Тому економічно потужним господарствам із великими обсягами робіт комплектувати машинно-тракторний парк необхідно, виходячи з власних можливостей, а економічно слабким господарствам із невеликими обсягами робіт доцільно кооперувати кошти для закупівлі техніки й використовувати її на міжгосподарській основі.

Сприяння розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування дасть змогу зміцнити матеріально-технічне забезпечення галузі та отримати приріст прибутковості діяльності сільськогосподарських товаровиробників. З цією метою необхідно розробити ефективні державні та регіональні програми забезпечення аграрного сектора сучасними сільськогосподарськими машинами, механізмами, сформувати організаційні структури технічного обслуговування і ремонту, подбати про раціональне використання наявного технічного потенціалу, зменшити енергоємність виробленої продукції сільськогосподарства.

Література

1. Ринок сільськогосподарської техніки: проблеми становлення / В.П. Яковенко, Я.К. Білоусько, Г.М. Підлісецький, В.Л. Товстопят ; за ред. Г.М. Підлісецького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 220 с.
2. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г.М. Підлісецький, В.Л. Товстопят // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 81–87.
3. Шибанін В.С. Системне оновлення і розвиток матеріально-ресурсного потенціалу сільського господарства / В.С. Шибанін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 276 с.
4. Кравчук В.Г. Важливі аспекти наукових досліджень технічного забезпечення АПК / В.Г. Кравчук // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 48–51.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
6. Сільське господарство Запорізької області за 1990–2011 роки: [стат. збірн.] / за ред. В.П. Головешка; Державна служба статистики України. – Запоріжжя : ГУ статистики у Запорізькій області, 2012. – 211 с.
7. Сільськогосподарська діяльність господарств населення Запорізької області в 2000–2011 роках : [стат. збірн.] / за ред. В.П. Головешка; Державна служба статистики України. – Запоріжжя : ГУ статистики у Запорізькій області, 2012. – 43 с.
8. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств області за 2000–2011 роки: [стат. бюл.] / Державна служба статистики України. – Запоріжжя: ГУ статистики у Запорізькій області, 2012. – 107 с.
9. Проект Технічної політики в рослинницькій галузі Запорізької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://official.tsa.org.ua/novini.html?start=72>
10. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу : Закон України № 3023-III від 09.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.
11. До питання формування багатофункціональних центрів технічних і технологічних послуг в АПК / [В. Кравчук, В. Погорілий, В. Гусар та ін.] // Техніка і технології АПК. – 2013. – №4. – С. 7–10.

References

1. Yakovenko V.P., Bilous'ko Ya.K., Pidlisets'kyi H.M., Tovstopyat V.L. Rynok sil'skohospodars'koyi tekhniki: problemy stanovlennya. Ed. by H.M. Pidlisets'kyi. Kiev, NNTs IAE, 2005, 220 p.
2. Pidlisets'kyi H.M., Tovstopyat V.L. Ekonomichni problemy tekhnichnoho zabezpechennya sil'skoho hospodarstva, *Ekonomika Ukrainy*, 2008, No 11, pp. 81-87.
3. Shebanin V.S. Systemne onovlennya i rozvytok material'no-resursnoho potentsialu sil'skoho hospodarstva. Kiev: NNTs IAE, 2005, 276 p.
4. Kravchuk V. H. Vazhlyvi aspekty naukovykh doslidzen' tekhnichnoho zabezpechennya APK. *Ekonomika APK*, 2008, No 5, pp. 48-51.
5. Stratehichni napryamy rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku / Ed. by. Yu.O. Lupenko, V.Ya. Mesel'-Veselyak. Kiev, NNTs IAE, 2012, 182 p.
6. Sil's'ke gospodarstvo Zaporiz'koyi oblasti za 1990–2011 roky. Ed. by. V.P. Goloveshko. Derzhavna sluzhba staty'sty'ky' Ukrainy, Zaporizhzhya, GU staty'sty'ky' u Zaporiz'kij oblasti, 2012, 211 p.
7. Sil's'kogospodars'ka diyal'nist' gospodarstv naselelnya Zaporiz'koyi oblasti v 2000–2011 rokakh. Ed. by. V.P. Goloveshko. Derzhavna sluzhba staty'sty'ky' Ukrainy, Zaporizhzhya, GU staty'sty'ky' u Zaporiz'kij oblasti, 2012, 43 p.
8. Osnovni ekonomichni pokazny'ky' roboty' sil's'kogospodars'ky'x pidpry'emstv oblasti za 2000-2011 roky'. Derzhavna sluzhba staty'sty'ky' Ukrainy, Zaporizhzhya: GU staty'sty'ky' u Zaporiz'kij oblasti, 2012, 107 p.
9. *Proekt Tekhnichnoyi polityky v roslynnyts'kiy haluzi Zaporiz'koyi oblasti*, <http://official.tsaa.org.ua/novini.html?start=72>
10. *Zakon Ukrainy «Pro stymulyuvannya rozvytku vitchyznyanoho mashynobuduvannya dlya ahropromyslovoho kompleksu»*, № 3023-III, 09.12.2012, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.
11. Kravchuk V., Pogorilyi V., Gusar V. Do pytannya formuvannya bahatofunktsional'nykh tsentriv tekhnichnykh i tekhnolohichnykh posluh v APK. *Tekhnika i tekhnolohiyi APK*, 2013, No 4, pp. 7-10.

Рецензія/Peer review : 29.6.2013 р.

Надрукована/Printed :13.8.2013 р.

Рецензент: д.е.н., завідувач кафедри економіки підприємств Таврійського державного агротехнологічного університету Яворська Т.І.